

UDK 930.2 (497.6) "18"
94 (497.6) "18"
Pregledni rad

PISMA IVANA FRANE JUKIĆA UPUĆENA LJUDEVITU GAJU, STANKU VRAZU I FRA GRGI MARTIĆU

Enver Redžić

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Autor se osvrnuo na 22 pisma koja je Ivan Frano Jukić uputio svojim znamenitim savremenikima Ljudevitu Gaju, Stanku Vrazu i fra Grgi Martiću. Svakom od njih se obraćao sa različitim temama, a zajedničko im je vizionarstvo na različitim poljima djelatnosti s ciljem dobrobiti i napretka Bosne.

Cljučne riječi: Ivan Frano Jukić, Ljudevit Gaj, Stanko Vraz, fra Grga Martić, Bošnjak

Ovaj prilog je zasnovan na *Dokumentarnoj građi* o Ivanu Frani Jukiću, koju je objavio Muzej književnosti Bosne i Hercegovine 1970. godine.¹ *Građa* sadrži ukupno 144 dokumenta, od kojih su 132 Jukićeva pisma upućena značajnim ličnostima u javnom životu njegova vremena, a ostatak predstavljaju ona napisana samom Jukiću. Za prezentaciju u ovom prilogu odabrao sam 22 pisma, od kojih je jedanaest upućeno Ljudevitu Gaju, sedam Stanku Vrazu i četiri fra Grgi Martiću. U njima se Jukić predstavlja kao

¹ Jukić Ivan Frano. 1970. *Dokumentarna građa*. Sarajevo: Muzej književnosti Bosne i Hercegovine.

bosanski Ilirac, pokretač inicijativa i akcija, te kao protagonist preporoda i napretka Bosne.

U Krležinoj Enciklopediji (5, 1962.) zabilježeno je da je Jukić školovanje započeo u Fojničkom samostanu, u kojem je nastava bila posvećena grčkim i rimskim starinama, grčkom i latinskom jeziku, klasičnom obrazovanju (humaniora), u Zagrebu je završio filozofiju, a u Vesprimi (Mađarska) teologiju. Navedene discipline kompletirale su njegovu intelektualnu ličnost, ali nijedna posebno nije odredila njegovo javno djelovanje. Ipak, moglo bi se reći da je postignuto obrazovanje dolazilo do izražaja u širini i dubini njegovog društvenog opredjeljenja i rada.

Tokom dvanaest godina, u razdoblju od 1838. do 1850. godine, pisma Gaju slao je iz raznih mjesta: prva dva iz Vesprima sa potpisom *Bogoslovac tretje godine*, kad je bio u devetnaestoj godini života, dva iz Sutjeske, dva iz Fojnice, po jedno iz Bosne, Travnika, Beča, Varcar-Vakufa i Banje Luke, koja je potpisivao različito: *sluga ponizni, franciskan, poznati NN, prijatelj, I F učitelj, istinski prijatelj, iskreni prijatelj*. Pisma je potpisivao prema raspoloženju u datom trenutku i zbog razlika nemaju posebnog značaja za Jukićev odnos prema Gaju. Za Jukića Gaj je bio neprikosnoveni tvorac ilirskog pokreta, Ilirije, kojoj je Bosna "daljena" autoritet koji na slogu nije pozvao samo "Hervate" već sve Ilire, dakle i nas nevoljne "Bošnjake". Od Gaja je Jukić očekivao savjet "šta za našu budućnost i srieću ovog ugnjetenog naroda imamo raditi i kojim načinom postupati". Jukić je veoma zahvalan Gaju što je "u svojoj tiskarnici tiskao njegove *Abecedare*". Jukić je uvjeren da će Gaj tiskati njegovo *Opisanie Bosne*, poznato Jukićevo djelo *Zemljopis i poviestnica Bosne*. Odan Gajevim idejama, Jukić je nosilac ilirskog preporoda među Bošnjacima, koji su pravi Iliri kao što su i Hervati.

Svoje ilirsko opredjeljenje i angažovanje Jukić temeljito obrazlaže i argumentira u pismima Stanku Vrazu, najbližem Gajevom saradniku. Zanimljivo je da Jukić ne spominje slovensko porijeklo i činjenicu da je Vraz jedan od najznačajnijih slovenskih književnika u prvoj polovini 19. stoljeća, već ga smatra, s razlogom, uz Gaja stubom ilirskog pokreta, što je i sam Vraz pokazao prijelazom i stalnim nastanjenjem u Zagrebu, svojim radom i aktivnošću u ilirskom pokretu. Za Jukića je Vraz čisti ilirac, jedan od njegovih neospornih i uglednih čelnika. Još prije prijelaza u Zagreb, zbog čega ga je Prešern proglasio otpadnikom, saradnjom u Gajevoj *Danici* Vraz je potvrdio ilirsku orijentaciju, da slijedi ilirsku ideju.

Za razliku od pisama Gaju, koja su od općeg i principijelnog značaja, Jukićeva pisma Vrazu su konkretne sadržine koju čine književna pitanja, aktuelni položaj ilirskog pokreta, nastojanja da proširi slavenska znanja i ojača slavensku kulturnu uzajamnost. U njima se Jukić najviše posvećuje oblicima narodnog književnog stvaranja i organizaciji književnog života.

U prvom pismu Vrazu (iz Fojnice, 4. XII 1842)² Jukić navodi da ga Vraz poziva da sarađuje u *Kolu* ilirskom, da informira Vraza “šta narod pripoveda o Marku Kraljeviću”, koji je prema Jukiću “kod Bošnjakah najveći do sad bivši junak”. U sljedećem pismu (iz Sutjeske, 22. IX 1843)³ saopćava Vrazu da ga zbunjuju “žalostni glasovi ticajući se naše narodnosti – ukinutja slavnog imena ilirskog”. Uporedo traži od Vraza da mu pošalje “slovnice Čehah, Rusah, Poljaka” da bi sastavio “Slovnicu Bosansku”. U pismu iz Sutjeske, 1. VI 1844⁴, šalje Vrazu za tisak *Plandovanja zabavna*, traži da se donese oglas u *Danici*, napominje da će poslati *Opisanie Hercegovine*, koje je prije dvije godine tiskao u *Magacinu Dalmatinskom*. Obavještava Vraza da raspolaže sa dokumentom iz 1481. godine, “diplomom posljednjeg kralja Bos. Stjepana Tomaševića”, koja je pisana u “našem Stojnom mistu Bobovcu 1461. rujna 18”. Dokument je pisan “bosanskom ćirilicom na čistome jeziku bos”. Jukić smatra da su dokument iz 1481. godine “Mlečani u Dalmaciji oteli od fratrah”. Jukić je pripremio knjigu *Bosanske narodne pjesme*, dio prvi, i uz rukopis šalje Vrazu proglas s pozivom na pretplatu. U pismu iz Sutjeske 31. VIII 1844. godine⁵ kaže da je Vuk zaslužio veliku hvalu skupljanjem blaga narodnog, ali on je početnik, to jest začetnik, koji nam je otvorio put. Vuk je “svoju zbirku nazvao srpskom, ali u njoj ima dosta i Bosanskih pjesmah”. Po Jukiću “Narodne naše pjesme su već u jeziku različite” i kad budu objavljene, zahvaljujući ‘dobrostitivim štocićima’ za pomoć njegovom “poduzetju”, njegove *Bosanske narodne pjesme* ostavit će za sobom Vukovu zbirku.

Jukić je objavio poziv sa pravilima za osnivanje književnog društva u Bosni. Sretan je što je došlo vrijeme da se probudimo i mi Bošnjaci “slavna bratja ilirska”, pa obznanjuje da je cilj književnog društva “rasprostiranje Narodnog

² Ibidem, 28.

³ Ibidem, 32.

⁴ Ibidem, 36.

⁵ Ibidem, 40.

književstva i umno zabavljanje” i da će se društvo zvati *Bosanska pčela*, koja će se “izdavati u jeziku ilirskom i pravopisu Gajevom”. U istom pismu Vrazu, javlja da će “iziti knjiga koja će sadržavati Narodne pisme, Narodne pripovedke, poslovice i zagonetke”, sa opisima mnogih starih običaja. Knjiga će također naznačiti “stare Ilirske riči koje se čuju iz ustah prostog naroda”.

Dok je za Jukića Gaj pokretač i graditelj ilirskog pokreta, vođa, Vrazu se redovno obraća kao prijatelju. U posljednja dva pisma Jukić traži od Vraza pomoć i saradnju, što mu je potrebno da realizira svoja nastojanja. On šalje Vrazu svoje djelo *Bosansko književstvo* sa “ilirskom azbukom” i moli ga da *Književstvo* i sastav *Putovanja* dobiju mjesto u *Kolu*. Raduje ga što Vraz ne šuti, piše mu da je dobro u zdravlju, ali je nezadovoljan stanjem koje među svećenstvom vlada i želi ga obavijestiti “koji vjetar puše-sloge? jedinstva?”.

Jukić ne piše često Vrazu. Između posljednjeg i prethodnog protekle su tri godine, što ne znači da je među njima bilo manje prijateljstva. Jukić je bio veoma radostan što je mogao čestitati Vrazu na izboru za tajnika *Matice Ilirske* i zaželio mu dobro zdravlje “na korist ilirske književnosti”. Posebno je zadovoljan što je *Kolo* opet oživjelo i što je objavljena četvrta knjiga. Završio je članke *Književnost Dubrovnika*, zatim *Dalmatinska* i *Slavenska* i priprema ih za *Kolo*. Od Vraza traži da mu pošalje Gundulićevog *Osmana*, Crnogorskog vladike *Gorski Vienac* i Obradovićeve *Basne*. Jukić moli Vraza da rasparča preko 200 primjeraka njegovih knjiga *Razlike Bosne* i da mu pismom odgovori da li će i šta moći učiniti od navedenih želja.

Moj izbor završava sa Jukićevim pismima fra Grgi Martiću. Ima ih četiri, a pisana su u razdoblju od 1847. do 1857. godine. I ova pisma su sadržinom na području književnosti i zajedničke saradnje, ali su dijelom motivirana Jukićevim životnim stanjem i potrebom da mu se pomogne. U prvom pismu, Jukić aktuelizira značaj dogovaranja da djelovanje u oblasti književnosti bude intonirano duhom vremena, i što je od posebne važnosti, Jukić insistira “da se projdemo politike”. S tim u vezi, obavještava Martića da je u Fojnici otvorio učionicu sa 36 “dece” i da je u Zagreb poslao da se štampa *Abecedar latinski i ćirilski*. Pismom iz Sutjeske od 31. III 1854.⁶ godine, javlja Martiću da je iznenađen što je optužen kod vezira i odbija priznati da je iz Austrije “uteko” bez

⁶ Ibidem, 229.

pasporta. Nakon dvije godine, 10. VII 1856.⁷ godine zahvaljuje Martiću na brizi koju ulaže “kod časnog vezira” za povratak. Upućeno iz Đakova Martiću 25. III 1857.⁸ godine, posljednje pismo fra Grgi Martiću karakterizira ličnost Jukića u zadnjoj godini života: “Ozdraviti se ne more, umrijeti se ne da. Piše da će uprkos bolesti da dovrši književni rad *Putovanje iz Sarajeva u Carigrad* god. 1852. mjeseca svibnja” i na kraju, upoznat sa pripremama, jarko vjeruje u sreću da ćemo i mi imati “bosansku tiskarnicu”.

U *Dokumentarnoj građi* sadržana su pisma koja je Jukić upućivao prijateljima i saradnicima i dokumenti izvjesnih institucija sa određenim podacima o Jukićevom radu i ličnosti. Muzej književnosti Bosne i Hercegovine nije imao u programu da istraži i objavi dokumentaciju koja bi sadržavala odgovore na Jukićeva pisma, tj. integralnu prijepisku Jukićevu da bi se objektivno i cjelovito sagledala njegova ličnost i aktivnost. U tom pogledu smatramo da bi uz korištena Jukićeva pisma mogli biti od interesa i značaja i neki dokumenti koji potječu od njega ili se odnose na njega. Prije svega, mislim na Jukićevo pismo Gaju od 8. IX 1850.⁹ godine, u kome on saopćava Gaju o svom susretu sa Omer-pašom. Jukić piše da Omer-paša poznaje našu književnost bolje od “Hervatskog” bana, da je on “ne samo Hrvat i slavjanin i domorodac, nego i odveć uljudan i razborit”. Omer-paša ga je “nadario sa 500 grošah” i naredio da mu “uredno šalje izvjestija” o prilikama u Bosni. Jukić ne bi želio da se ovo o Omer-paši “u novinama” objavi, ali predlaže Gaju da učini “jedno podvorenje Omer-paši i da mu preporuči Bosnu, ako mu ne smeta Austrijska politika”. U izvještaju knezu Švarcenbergu od 5. VI 1851. godine¹⁰, austrijski konzul Atanacković napominje da prema njegovu saznanju Jukić pripada slavenskim ultrašima i da nije nenaklonjen austrijskoj vladi.

Koliko je Jukić bio obmanut ličnošću Omer-paše potvrđuje drugi Atanackovićev izvještaj knezu Švarcenbergu od 2. X 1851.¹¹ godine. Atanackovićeva je ocjena da su bosanski franjevci protivnici Austrije i da je među njima

⁷ Ibidem, 236.

⁸ Ibidem, 240.

⁹ Ibidem, 159.

¹⁰ Ibidem, 163.

¹¹ Ibidem, 166.

naročito opasan “poznati Jukić”. Ljudima od svog povjerenja Omer-paša je naredio da uhode Jukića i da će ga, kad se vrati u Zagreb uhapsiti i poslati ili u Carigrad ili ga “s puta ukloniti”.

U pismu “Prefektu Propagande” (21. XII 1852)¹² Jukić izvještava da je “protiv svakog međunarodnog prava” prognan iz Bosne sa 10.000 kršćana, naglašava da se želi “povratiti u domovinu”, ali je u velikoj nuždi i moli za putni trošak, jer je ostao bez ikakvih sredstava.

Jukić je umro u Beču 20. VI 1857. godine u 39-oj godini života.

Prema citiranim pismima nameće se zaključak da je velikom energijom nastojao da Bosna doživi preporod razvojem prosvjete i kulture. Oduševljen ilirskim pokretom, Gajevim idejama, sa zanosom i pregalaštvom inicirao je i programirao akcije usmjerene napretku Bosne – svom životnom cilju. Ideal mu je bila Bosna koju je živio više željom, nego što je realno doživljavao. Ipak, želio je da bude prepoznatljiva po bosanskim narodnim pjesmama i pripovijetkama, po bosanskoj bukvi i bosanskom književstvu, a časopisu *Bosanski prijatelj* namijenio je ulogu da bude svjetlo na putu u budućnost. Tražio je da stanovnici Bosne prestanu biti tretirani kao raja, i počnu se tretirati kao građani i državljani. Vizionar Jukić je i 150 godina poslije smrti aktuelan sa svojim idejama o napretku Bosne i državno-pravnom položaju Bošnjaka. Naime, Jukićev rječnik podrazumijeva da Bosnu nastanjuje narod koji ima samo jedno ime: Bošnjak. Niko nije, prije ni poslije Jukića, u imenu naroda Bosne bio tako jasan, istrajan i dosljedan Bošnjak. On nema uzora u prošlosti, ni sljedbenika do danas. Za njega Bošnjak nije bio jedna vjera, nego svaki Bosanac. Teolog po obrazovanju, franjevac Jukić jedinstvena je pojava u bosanskoj povijesti, kako svojim sekularnim djelovanjem za napredniju Bosnu, tako i svojim životnim doprinosom imenu Bošnjak. On ne kalkulira, on mašta i djeluje. Jukić je sagorio kao meteor i kao meteorski fenomen prohujao Bosnom, kojoj je darovao svoj kratki život. Njegov značaj je u tome što Bosna ima samo jednog Jukića. Drugi se nije pojavio. Možda je u tome i sudbina Bosne. Kratkotrajni sjaj i dugotrajna sudbina.

¹² Ibidem, 205.

SUMMARY

LETTERS SENT BY IVAN FRANO JUKIĆ TO LJUDEVIT GAJ, STANKO VRAZ AND THE FRANCISCAN FRIAR GRGA MARTIĆ

From the *Documentary Material* on Ivan Frano Jukić (1818-1857), published by the Museum of Literature of Bosnia and Herzegovina (1970) that contains 144 documents – i.e., Ivan Frano Jukić's correspondence with his distinguished contemporaries Ljudevit Gaj, Stanko Vraz and Friar Grga Martić, the author selected 22 letters that reveal the views and thoughts of Ivan Frano Jukić, as a Bosnian Illyrian and the historical figure that was instrumental for the renaissance and progress of Bosnia. Besides literary issues, the letters shed light on political relations in Bosnia in the mid-19th century. Ivan Frano Jukić is particularly well-known for his visionary concept of Bosniakdom, which, according to his interpretation, is not a religion but something every Bosnian belongs to. Educated as a theologian, Jukić was a unique figure of Bosnian history, both for his secular actions aimed at creating a more progressive Bosnia, as well as for the fact that he dedicated his life to the idea and notion of Bosniakdom. His relevance lies in his uniqueness; Bosnia had only one Jukić and another Jukić has never showed up on its historical stage. Perhaps that is the true fate of Bosnia: the short-loved flashes of light and a lasting destiny.

Key words: Ivan Frano Jukić, Ljudevit Gaj, Stanko Vraz, Franciscan friar Grga Martić, Bosniak

PISMO IVANA FRANJE JUKIĆA —
STANKU VRAZU U ZAGREB

Šalje rukopis »Plandovanja zabavna«, s namjerom da ga štampa u Gajevoj ili Županovoj štampariji. Povjerava Vrazu da proučava i prepisuje stare rukopise i dokumente iz bosanskih samostana. Misli ih, po završenom poslu, sve objaviti.

Navodi imena djela, koja naručuje od Babukića.

Sutjeska, 1. VI 1844.

Priatelju i znanče,
Mili moj Stanko!

u Sutisci 1. lipnja 844.

U vas se opet pojavilo pramalietje — narodni život i književstvo posli kratke zime — pristanka opet se probudi!? Neka, neka neizade nepriateljem za rukom, koji sciniše, da po ukinutju imena ilirskoga, moći će slogu i književstvo ilirsko ukinuti, verlo su se privarili! — Iz sljedeće poslanice, vidiće te, da i ja krasnog prolietja dionikom biti želim? — al u ovoj zabitnoj strani živeti, sva po meni ne mogu opraviti, potreba mi je od priateljske pomoći — za to na vas i gospodina Babukića usuđujem se obratiti, t. j. eto šaljem za tisak »Plandovanja zabavna«, oglas i poziv kako ovdje priklopljeni stoji, metnite u Danicu odmah, a dielo t. j. rukopis pod Censuru; dok bude Censurirato; nadam se da će prispiti nekoliko i prenumeranta, dok vidite, da prispivši prenumeranti i novci polovinu troška mogu platiti odmah je pridajte pod tisak ol Gajev, ol Županov, sve je isto i da pako zadugo vriemena ne bi dovoljni broj novacah prispio, a tiskar na veresiu nebi htio pristati, onda uzmite novacah (n. b. ako ima) od g. Babukića, od prodanih mojih knjigah »Razlike pjesme i. t. d.«¹⁰⁾ Knjige format nek bude u 16. a karta odprilike onaka na kojoj se Narodne novine tiskaju — da bi pak vidili, od potrebe da je nekoliko istisakah na velinu tiskati, onda slobodno u mome za Danicu oglasu javite, da tko želi na velinu može imat jedan komad po 30. kr. sr. — 200. stotine istisakah više nek bude utiskano, neg prenumerantah prispie do sveske rujna — imena pako na koncu knjige činite tiskati — da to kako valja izajde ja se ko na priatelja slobodno oslanjam, da će te brigu imati, osobito porad tipografskih pogrešakah, kojih, što je moguće, da manje bude nastojte, a gospodin Babukić, kome ovo pismo, pročitajte, nek nastoji: u skupljanju i primljanju prenumerantah, kako također i u raspošiljanju

¹⁰⁾ O. Vinko Vicić (— 1796) prepisivao je izvorne crkvene pjesme i mise. Spjevao je i pjesme za sve blagdane, a objavio ih je I. F. Jukić pod naslovom »Pisme razlike na poštenje božje V. D. Marie i svu svetih sastavljene od o. f. Vice Vicića godine 1785. sad pako na svitlost dana po I. F. Jukiću u Splitu 1844 tiskom Oliveti i družbenice.«

Predgovor I. F. Jukića od 3—8 strane.